

על הרב: ממלומד למורה דרך לחוויה מיסטית

משה אידל

1. מבוא

בתקופת המקרא שלושה מוסדות מייצגים את חוגי העליות המרכזיים: המלוכה, הכהונה והנבואה. עלייתו של הממסד הרבני בעת העתיקה המאוחרת מתרחשת לאחר שתקופות של הכשורות הנבואיות, שמילאו תפקיד חשוב במקרא, מגו בחוגי העליות היהודיים.¹ הטיעון של המסקת הנבואה משתלב יפה עם עלייתה של שיטה חדשה ליצירת הידע הדתי והמסבתי, הוא הסקלא ומריא והלמתי, היוצרת קטן דתי חדש. הרב הופך, בין היתר, למחליפו של הנבון ושל הנביא בשל יכולתו להתאים את הידע הדתי המסודר המקנה לו סמכות דתית לנשיבות ומנו באמצעות מערכת טרשינית ואלכטית יידישית, כגון תפידת שותתדה נדרשת בוק. לשון אחרת, בספרות הרבנית אידאל הרב הוא שילוב בין תלמיד חכם, פרשן ופוסק, יצירת מבנה דיסואלי מוסכם, המתבצע בדרך כלל מתוך סינברוניזציה של הפעילות הדתית של חברי הקהילה, היא הסמרה העיקרית של פרעלם של הרבנים, המתעניינים והיכה פחות בכפייתם של מערכת אמנות האולוגיות משותפת או בטיפול בהרגשותיהם של המשתתפים בקיום המצוות. למרות המרכזיות של השילוב שבין למדנות, יכולת פרשנות ופסיקה כפעולות שנערכות על פי כללים מקובלים על ההנהגה הרבנית, יש מקרים שבהם האמות ירב' מותיע בחקשורים הרבים במצבים השונים טחנודמליות. כך למשל אנו קוראים במסכת חגיגה, הרצופה תמימות מיתית ומיטיות שהיו להן השפעה גדולה על המיטיקה היהודית לדורותיה, כי –

רבי מאיר היכי גמר תורה מפומיה דאחר וי' אלישע בן אבויה, והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי רבתי ב' ר' שפתי בוק ישרור רעת

1. אפרים אלימלך אייבן, 'פירי פסקה הנבואה' ספר: הנזיר והנזר, טולמס של חכמים, ירושלים: מאגנס, תשמ"ח, עמ' 21-49.

החנה יבקשו מסיחו ב' מלאך ה' צבאות הוא' (מלאכי ב, ז), אם רומה הרב למלאך זה צבאות יבקשו תורה מסיחו ואם לאו אל יבקשו תורה.²

חשוב לציון את הדיקה המעניינת שבין הרב ובין החתן ברכויות השוכרות רעה ומלמדות אחת. הסוג 'מלאך' במקום המקראי משמשו שלילי האל, אך רומה שהתבטא מפרשים אותו כנוסף בימות על-אנושיות. מעניין להזכיר כי הדין הזה קשור לר' מאיר, תלמידו של אלישיב בן אביהו, שקיבל תורה מסיחו גם בשדהל יבא לתרבות רעה, והכול הוא חלק מהשיעור התלמודי המסורסם על ארבעת הנובנים שנבטו לשרס. יש לציון כי לפי קקסר הדברים, הסוג תורה, שאבן נפסד בסטוק שבמלאכי, משמשו שם תורה שבעל פה.

כמו רעה העדיקה המאחזת נטר מתה בין התמטות הפנאומטיות, שהיואחן נשאר בטורי הנבואה במקרא ואף בחלקים אחרים של התנ"ך, לבין רדך הנושבה הרבנית המבוססת על מלמדות בחזון התלמודי היכולת לסלל בו ולא על כריזמה. בדיעו עוזיות מימי הביניים למקרים של ריבויים בין רבנים חשובים ובין אישים שמשו לרשויות נבואיות או מעין נבואיות.³ התלמדים לביאים בימי הביניים שללו בדרך כלל את חרקי התורות החרגות או ניסו לעצמם את סמכותן ככל האפשר, ואילו הנביאים עצמם, שהיו בקוולות יידידות שמרנו הסמכות בן היה רבני, איטבו את המונח רבי כדי לציין מנח רש של הוראת המובילה להכלית המיסטית של רשות ולא להיבסס על התלמידים שבה. כך מתקשר המונח רב בחוראה חרשה, השונה מהמיושם הרווח במסורת היוונית שלמי ימי הביניים, אנסה להציג כמה רוגמאות ליסוס בבונה רב בהקשר להוראת רדך להנחת הדינה מיסטיה, המיסדת לסעמים כנבואית, כמסורת הקבלית בימי הביניים החדר בין בחסידות. שינוי זה בחוראה המונה קשור לעלייתה של עילית משנית, המהדבכת מאישים בעלי נסיות חתוניות שונות - מיסטיים, נדרכות או מפרוהיות - שהופעה להשיפעה כמתחם שהיו מקובלים בחיבורם. ההפתחות זו היא שגרסה להדבבה נטרם. בחוראות המונה רב, והשימוש שמיסטיקנים ייחידים עשו בו אינו לנבוי חריג.

2. חתמה סה, ע"ב, פתח קסר י, ע"א.
3. ראו שמואל א'דל, 'דיוניאז ואחרים אבולנטים - לתולדותיו של מלמח קבלי מוחזק, סטון; ריחל ביראין ואחרים (נעריים), עשרה ליימים מהקיים במסורת התלמודית הדבבית לכבוד מרס' וריס ולפן וריספונדנסקי, ירושלים, מאגנס הריס, ערי 125-121.

כפי שאנשה להראות בהמשך, דמות הרב מתעשרת בכמה וכמה מקרים בתבניות והקטורות במקרא ובקבלה לנביא, ובך הופך הרב גם לדמות המנהיג רדך לחי הדין הפנימי ולא רק למוסר בענייני הלכה. המלמדות ההלכתיות, התכונה העיקרית שאפיינה את מי ששימשו במסדת רב, נרחקת לסעמים הצורה הויגנה פדריה במובחן את אופי מעולתו של הרב, וכפי שנראה לפחות במקרה אחר, בשיעור שנביא על הבעיטה, עולה גם ביקורת כללית על ריבוי הריבוי כהופעה שעלולה להדיק לתפקיד המתחן והמאמר המדיני להג. במילים אחרות, אט מוסר הרבנות קרוב כמה בחינות למוסר הדבונה יותר מלנבואה או לסלכות - שלושת חוגי העילית היהודיים בתקופת המקרא, כאמור - במהלך ההסתוות והתורות בימי הביניים ובתקופה הקדם-מודרנית, מקבל המונח רב משמעות חרשות, הנובנות במידה מסוימת מחוזות של האידאל הסנאומטי, לפעמים בעל האפיון הנביאי, לכמה אסכולות יידידות, אולם בעני המקיים המובהקים שבהם שינוי משמעות של מונח זה קרה, דוידנו בקבלה הנבואית ובחסידות באוקראינה של המאה הדינה, נתקלו אלה שדמלו בו בהתנגדות חרישה בעיואר של המפסד הרבני. כך הפך חלק מהעולם הרבני המוחזק-אידומי לשתנגר, ואילו האידאל הפנאומטי זכה לתפקיד חלקי וגובר בקוולות המסדה אידומית.

2. הרמב"ן ובית מדרשו: הרב כמעביר המהימן של טורות

ראשית הקבלה קשורה בשמחוזותיו של דמיות רבניות מובהקות כגון הראב"ד מסוסקירא, ר' יעקב הנדיר, ר' יהודה בן יקר או הרמב"ן, וברי הקבלה המעטים ששרדו כבתביות או במסדות ייחוס להם מלמדים על מנמה של מיטע העיסוק במשנה זה כבתה או של אימור טלמי טרסי הקבלה ברבים. החישוב כוח לשיין זה הוא הרמב"ן שוועמר דמות רבנית מובהקת במסור מובהק של מנתי החורח, קיש להעבירם בענקה לתלמיד מוסמך בלבד. בהקשרו לשירוש לתורה כותב הרמב"ן:

ואני הנני מביא בבית נאפת, וזאת הנוחנת, עצה הוננת, לכל מסחכל כספר רעה, לכל יסבור מסרת, ואל יחשוב מחשבות, דברר מכל הדומים, אשר אני כותב בסתרי ותורת, כי אני מודיעו נאמנת, שלא יישנו רבוי,

שלמה ב"ר אברהם ד"ל בן אורית, יהודי יבנה ב"ר שרדוס ג"ר, שקבלו מפי הרב ר' משה ב"ר נחמן ד"ל, חרוב תחשוד הרי יבנה מניא נהוד ד"ל בן הרב הגדול ר' אברהם ב"ר רוד זצ"ל, אשר נדרשה חסמתם ויצא מבנם.⁴

הרביים מרדכישים את חסיבתתם של המסירות והישיבה מרב אחד למשנהו, וכך גם המסכת, ר' שם טוב, הוא חוליה בשלשלת המסירות. במקום אחד באותו חסיד אנו קוראים:

גם ראיתי מקצת חסידים אשר קבלו מקצת ענינים נסתרים ותחילתו בראשי הפרקים מפי רבותיו ג"ר. ולא השתוקקו על הלמודם כאשר מצאנו ידם והניחו חיי עולם ונחו בדרך עולם, עד שנתחששו רבותיו על הנפשו להם ולא התישו על מריקתם, וכספספוסו לי תתנו עמי לכל אמשור רק על מי ב' הנאים כללים איש תבא לקבל ממני רבני חבדות. ואחר שיוזיה תלמיד חכם, והסני שיוזיה מבן ארבעים ומעלה, והשלישי שיוזיה חסיד וכפרם ששל רח.⁵

רבים אלה מתארים כישלון בתהליך התעוררה באחד משלבי כיוון שהמקבילים לא התמידו בדרכותם בלימוד. משהם כן הופיעו חרובים להעביר את המדות לתלמידים אלה גם חודד להגדיר תנאים חדשים להעברתם. שיות זו הושיבה מבחינה היסטורית כיוון שהיא מלמדת כי תהליך התבונה אכן היה נהוג ולאמת למעשה. יש לציין כי על סמך קריאה בחידושים של סתריים מנחם הרמב"ן, הקבלה מתמצית בשורה מוגבלת של נקודות ונרטיבים שאפשר להיבנם לאור שנמסרה, אך, לדעת הרמב"ן ומפסיכיד, איראספור להציע אליהם מבחינה השכלא או המבנה. חשוב להדגיש גם כי לפי חסיסות הקבלה של חוג זה אין במצאם מבניקת פרסיות או התייחית התייחית למסידה, אלא מעשית של קביעות פרסניות שממרכיבן פתרי החדה במשמעות של תבונה סמלית והתאדנות של מקומות מאסירים במשקא, בעיקר בנרסא המצאות.

ולא יודעי כלל, בשום שכל וכוונה, חלתי מפי מקובל חכם, לארץ מקבל מבין, המסירא בתי איוולת, מחסותה מעלת, רבת הענין, מנחת התועלת, אל יאסין בשוא נהגת, כי לא תבאנה במסירותו רק רעה, כי ידברו אז ח' מיה אשר לא יוכלו בפרה [...] ויקחו מוסר מפי רבותיו הקדושים 'מחלל' סמך אל תודיש, בחוק סמך אל החקור, במוטלא סמך כל תר, במכוסה סמך אל תשאל, במה שהישיבת התבונה, ואין לך עסק במסירות' (תניגה יב, ע"א).⁶

אכן המדות החשובות של קבלתו נרמזו בפירושו לנדרה תמסור רק בעל מה לתלמידיו, וכך הדבר בנוגע לחסיסות חסיסות: 'אבל רביים חללו וכוונת בהם אין אדם צעור על אמתתה מדרת עצמי אלא בקבלה, וזה הענין מבהיר בתורה לכל מי ששמע טעם המצות בקבלה כראוי, וזה מקבל מפי מקבל עד משה רבינו מפי הגבורה וזה טעם השמיטין חסידות':⁷ יש לדייק כשימוש במילה 'שמע' טעם המצות, ודרישו קיבל מרבו את הסיורס הסודי של מצוות השמיטה בעל פה. גם השימוש באמירה 'שקבל מפי מקבל' וינסו למסר תאורלי של חסידות הקבלה מרב לתלמיד. המגע הישיר כחלק מתהליך המסירה של פתרי תורה קשור בלי ספק באופי הסודי של חידת הקבל, שהרמב"ן אשר על העלאתו על הכתב, על המרחש במוג תלמידו הרמב"ן ועל דרך פסירת המדות אנו למדים מרביו של ר' שם טוב אכן נאון, הכוונה לאחר מסירת פתרי שווי תלמידו הרמב"ן:

ואין חכם יכול לדעת בהם בחסמור ולא המבין יבין בתבונתו ולא חוקר בחקירתו ולא חרוב בדידיותו, מלבד המקובל מפי קבלתו אשר קבל איש מפי איש עד לשליפת גדולי הדורות המפורסמים שקבלו מפי רבותם ואבות אבותם עד משה ע"ה קבל תורה מסיני, וכבר הם נרשמים לי במתי שט מרב שלי ופירושו על מדרת הקבלה שהרמב"ן רמו אליהם בפירושו לנדרה ואשר נמסר בעל מה לתלמידיו, כאשר קבלתם מפי רבותיו הרב הגדול ר'

4 מבחינה היסטורית נראה זו מוקשה מאד כיוון שר' יבנה מרדכיור נמסר סמך להלומה של שני פתרי של ר' שם טוב.
5 ר' שם טוב בן אברהם אבן נאון, בדי השקן ומחזות ריש לויט, ירושלים, תשכ"ב, עמ' 127.
6 שם, עמ' 130.

4 רא' מידות הרמב"ן על הנדרה א' (מחזות ח"ד שפדוקל, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשי"ח, עמ' 1-10). ראו גם משה ארל, 'ר' משה בן נחמן: קבלה חלמה והתאדנות חזונית', תרבי"ן סר (תשנ"ה), עמ' 558-551.
5 סתרי הרמב"ן א' (מחזות ח"ד שפדוקל, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ"ב, עמ' קנ).

בעוד השבחה התרבותית שאני מכנה בשם 'עילית הראשונה', רבנית, מכרה כי המסכות להעביר את סודות הקבלה וללפנים נחנה לרבנים בלבד, הפעילות המטנית בין המקובלים מברה כי אפשר לעקוף את העילית הראשונה או להניח כי מדובר בעקד ידע נחות בסי שגראה במסד.

3. הקבלה הנכסרית: הרב כמדריך רוחני וכסכה פנימי

למן שנות השבעים של המאה ה־20 עלה על במת ההיסטוריה של הקבלה אסכולה חדשה שסיווגה עצמה בשם 'קבלה נכסרית'. כנראה זה של קבלה יש השיבות רבה למקובל המסור את תלמידו ביצר להשיג את חוכמת הנבואה, והוא אמר למסור את פרטי השכינות המיסטיות המובילות את החזירה ולא את הפרטים של סתרי החזירה, שלא כנחנו בחוגו של הרמב"ן. אולם החלוצה כמלמד חיצוני נחשבת מעלה פניהה לעצמה האפשרות שהמקובל יתפתח מעצמו ויקבל גילויים מהעולם העליון. המונה רב הוגן כאן לכינוי לבנה הפנימי המתפתח של האדם. ר' אברהם בן שמואל אבולעפיה (1240-1291), מייסדה של האסכולה הקבלית-נכסרית, כותב בפתיחתו כי בשלב כלשהו: "זלא העשירי או בזה להסירה עמקן לבקש מפרים או חכמים או רבנים ללמדך מה שיחמד לך מן החכמה, כי רבך הוא לבך, ואוליך הוא בקרבך, ושאלהו בכל הענינים, והוא יענה לך" ככל שיקי רבני בראי".¹¹

הבסיס 'רבך הוא לבך' מציא משרבו התוליד הרוחני את הרב כסכה בשד חרם החוכמה את המקובל, שאינו מורשה להסידף מלכו רבד לסתרי החזירה שהוא קיבל מרבו. אולם גם בנשיה מסטריטואליסטית שהיא לפעמים קיצונית יש תהליכי העברת ידע סודי מרב חוגך. בחיבורו בעל התשפעה חכמה ביותר כותב אבולעפיה:

ואחר שהרבר כך איך יחבן שלא ינסח התלמיד המקבל זאת החכמה העליונה האלהית בכל דרכי גישתו מהמסלול האלהי והתלמיד האנושי כי זאת החכמה העליונה נמצת במבעה מהמקבל אשר לא גיטה ללכת

באלה הדרכים האלהיים ואם נמצא נאמן, רבו מתייב למסור לו כל מה שידע עד סוף דעתו ולא יכסה ממנו אפילו נקודה אחתה שהוא עמוק מאוד אם יוכל לכלל. מעם יתהבם לו בודשים מסתקים לו בהבנתו ושעם ימסרם לו בראשי פיקים ושעם יבא לו מפרשים, אבל אם כנחנו רבו ונמצא בלתי נאמן בכל גישותיו אסור לו לגלות אפילו רבד קטן מנחת החכמה מכל שכן רבד סת"ד שהרב הייב מיהה בירי שמים. ובאשר יקרה לו עם רבו בן יקרה לו עם השם ולסיכך ראיהו לבתוב בפידוש דרכי הניסיון איך הם בניסיון כדי שישתדל בכל לב וכלל יבולתי לחזירה נאמן לבדוא וידע גם הם לגשות לחלומיהם לכבוד השם ית"ש וית' ברי שלא ידעה עזת השם בעלי המקובלים כנאן שאין להם רועה. תחילת בחינת כל בחון תלמיד שמבקש קבלה אלוהית צריך לחיתה הבחן בהון ומנשה תלמידו לכבוד השם יתברך ב"ה ידעה בחנתו לשם שמים ויהיה רצונו לעמוד לתלמידו באמת עד שיכין התלמיד שבונית הרב לשם שמים וצריך שיבחון התלמיד בדרך האנושית הנקראת מורה כען חיוקן לבב ואהבת החכמה לשמה ושעם בעם וסבלנות חרבה ורזיה רחמי אפילו על שונאי שלו כשאני שדנה המקום ונרביב לו ודחה נכאה ושטחה לו וכבישת יצר הרע וצריך תאווה השודרה וכבוד ותאווה המאכלים רעים ותאווה נשים ואהבת השם כאמת האמת האמת ושנאת השקר ונביעות ובקשת כבוד אנשי החכמה ואהבת שמיעה הקרמות החכמה ואהבת רבד הלימוד ההחזרה מה שקיבל, ועיקר כוננוה לשם החכמה האמיתית ולא לשום כבוד שולם הזה החיים החכלים הקצרים תאלה, ואחרי שתבטחנה וינסא שלם ונאמן חוכה עליך מרד השם ומרד החכמה למסור לו כל דרכי הקבלה אחרי אחר בכלל וכפס", "התלמיד צריך לשמרת לרבו ויעשה על הן הן רעל לאו רעלי אמרו יחי כבוד התלמיד חוכי עליך כסלך" (אבות ד, יב), והוא נצטווה על מורה רבו במורה שמים [שם] כי אתה לו באלהים והוא לך במלאך" ואין אלהים עושה אלא רצון מלאך ואין עושה אלא רצון אלהים, וכמעט אלהים והמלאך רבד אחד, לולי שזה עילה חנה עלול, ואם כנחנו תלמידך ומצאת בלתי

11 שמי דרכי הקבלה, הפרסית החכלית, נוסדו מדי פעם בחיבורי של אבולעפיה
12 על הרב במלאך ראו את יריבוה להלן.

9 לבד, הדרכה הסודי של האדם, הוא שונה לשאלותיו האדם.
10 מהו הדומה ומתורה אפסן חרם, ירושלים, תשס"ב, עמ' צב.

חוד רוגמה מרחקת לרב הממלא תפקיד של יועץ לעניינים החגיים. במקום אחד אבולעפיה מוכר את התקדושות בלימוד מורכב שהרב הוא חלק אחד בלבד שלה.

אין ספק אצלי שבבר התבאר לך כיאור גמור בלתי מסומן כלל, שמיני החכמות הכתובים בספרים אינן מבוחרים לפי מה שהן, למי כי שיצין כפ. ואפילו חכמי הענין הכתוב הנמצא כספר בסין מניני החכמות, לא ישינו בזה המעבר עד שישתכלו ברביון השתכלות מופלאה בזמן ובזמן רב דיוק עת אחר עת. ובזאתם עושים בלמודם כמ פשא ומתן עם וולתם עם רב חזק ותלמיד, ונאלי אחר חזק יתחדשו למצין עינים חדשים שיחדש וילמד את הבר, ויחדו מה שהתחדש לו וישא ויתן עם וישימו שניהם מדע כמה שהם בו, וכן עם התלמיד עוד יפלאו זה את זה. וכבר ירשת מאמר ר' יוסי מאמר ר' יהודה ולא כפי שאבולעפיה מביא 'הרב' למדני מרמזי ומתבררי יותר מהם ומפולסדי יותר מכלמי נאבות א. ו). מלמד ששלימה למדו לא נעלה לו כי אם על ידי שלשה ר' רבנים חברים ותלמידים. ואין ספק שהמבקש לראות 'מלמדו מתקיים בידו' צריך לשלשם.¹³

כאן סמלא חרב תפקיד מינדי, בחלק מתהליך הלימוד בעיניי חכמות – הכוונה כנראה לפילוסופיה – הקשור לצורך בהתעקק והזרה, ורומה שאין אבולעפיה מיוחד לרב תפקיד שונה מזה של החבר או התלמיד. יש צורך במשא ומתן, ודבר ששילוש הנדרשים והצורכים ייקחו בו חלק.

נעבוד לדין ברבנים בעלי אופי אחר. הישיבה הקבלית החרשה שעשתה את צמירה התמיינים הראשונים, בפי שהייתה חקבלה ונבואית, נתקלה בביקורת קשה מפי רב מפורסם, ר' שלמה בן אברהם אבן אורון, תלמידו והחשוב ביותר של הרמב"ן שהצריח למעשה את אבולעפיה. במהלך ויכוח ביניהם כתב אבולעפיה את הדברים האלה:

13 מסתה זו הייתה חלק ממועון המקור של רבי יהודה, קידושין נא, ע"א. ששמהרה כמלה ומה מקישים מיני חכמים.

14 ספר אגד' רב' בזה (מסדרה א' ד'ה, ירושלמי תש"ס, ע"א).

שלם בקצתם אל הבחילהו מיד כי הגשם מרתה וסבקה כשינויים אבל מלמיהו במדע ובחכמה ושוב ובחזון ע"י שלא ירדש שאתה מנעוהו ואם שב שוב וקבלוהו, ואם לא שב בזעזע ע"י חכמים ואם שב אל חסוד לו עדיין עד ויחזו קיים חזק ושלם חזק ואמין בתשובתו ואם לא שב החזק מתכיעוד והדומה לו. אבל התלמיד השלם עשה עמו אתה לשוכה וראו שונאי ויבשו כי אתה עזרתו ונחמתו בעזרת השם יתברך שמו ויחזקהו לפר אמר.¹⁴

קשה לראות אם תיאור זה של חכמה אבן מוסק מציאות או כנצ של אישיות. עד כתיבתם של דברים אלה הרבה אבולעפיה ללמד, כנראה קרוב לעשור, ותלמידים כמלה אצות, וברום הוא מנהג גם שמת ידועים כמין ר' יוסף ביקסילה. גם מיד לאחר כתיבת חיבור זה החל אבולעפיה בחזקת קבלתו המיוחדת לחוג של אישים המסורים לו, בעיר מסינה שבסיציליה. אולם מהכתבים שהגיעו אלינו מאוסולה קבלה זו לא מציאה מקבילה לתיאור המפורט שמצאנו לעיל, שבו הרב מנעו כך את תלמידו. לפי אחר מחיבורי תלמידיו, היה הטובל יועץ לתלמידו כיצד למלא בחיובות מניסיות חריצות שהתקשה להתמודד אתן לאחר שזה מנה אליה ביחסותו, ולא היה בזון את תלמידיו בקשנות בזאת, כך אנו קוראים כספר שעדי צדק של ר' נתן בן סעדיה הראב"ד:

בשקמתי בבקר הבדתי לרב אפי' לי' ופי' ורשה אתך לגשת בשם, אפי' לך לא תצדף אותי לכו', אפי' לי' זו היא מעלה גדולה מן המעלות הנבואיות היא והוא רצה להשיבני כי ראה שנישנעו פני, אגדתי לו: למען השם אפשר לך למסור לי שום בח שאוכל לטבול הבת והוא הוצא מליבי ולקבל ממנו כי יחיו ראה להמשיכו ולקבל ממנו כדמות מעין ברבה גדולה מלאה מים אם יסתחה והער' ישקע בסימיו ותמרד נשמו ממנו, אפי' לי' כפי השי' ימסור לך אותו הבת כי אין אותו הבת ברשות האדם.¹⁵

13 ספר הי' העולם הבא (מסדרה א' ד'ה, ירושלמי, תש"ס, ע"א).

14 ירושלמי, תש"ס (מסדרה א' ד'ה, ע"א). על שיהא אורח עם המדה ראו שם, ע"א.

סמני שיעור אמתנו נשרם בקבלה ובשמירה אחרם אהרם במ אחרי רביו במאות כל קבלה בכלל האומי כי שם רבי הנקרא קבלה בכלל רשעה לשם רבי הנקרא שמירה ולשם רבי הנקרא חכמה וי"ל כי כמו שהשמירה והחכמה צריכה אל נשיאים כן הקבלה צריכה אל נשיא אחד או רביים, וכמו שהנשיאים השמירה והחכמה הם נשיאים כן נשיא הקבלה הם נשיאים, וכמו שהנשיאים מתחלפים בעצמיהם כפי מהותם ומצב סקריהם כן הקבלים קבלות מתחלפות במרחם ובסקריהם, ואמנם אין לי צורך להאריך מה כעין הדברים המקבילים כל קבול כי אם בקבול אנשי תורה שקבלו המקבילים באומותינו כלבד שמצד אותו הקבול נקראים בעלי הקבלה, ואומי כי הקבלה הזאת הנעלמת מהמון הרבים המתעסקים בחכמת החלמוד נחלקת תחלה לשני חלקים בכלל, והם חלקי דעות השם על דרך עשר ספירות הנקראות נשיעות אשר המסיר ביניהם מקצץ בנשיעות והם הנבגלים מדי הייחוד חלק ידיעות השם על דרך כ"ב אותיות אשר מהם ומנקודותיהם (ומסמניהם הרכבו השמות ההחלפות הם המרברים עם הנביאים בהלכות ובאדריס חומים וברוח הקודש ובנבואה, ושני החלקים האלה אינם מודגשים ולא מושכלים ראשונים ולא סממנים תנ"כ הם נעלמים מרוב החכמים, ואמנם ידיעות השם מצד פעולותיו אינם מענין הקבלה והיא צריכה אל חכמה המוקד אשר אין רביו מה לפי דרכיהם של החכמים והם הנקראים מלשינים וחכמי המחקר, והקבלה הזאת כולה נכללת בספר יצירה [...] ודוע שכל המפסך אחד רשת החוקרים יוצה לחפץ בחזנתו זאת ויקרא את השלם אצל חסר מכולם זאת והחסר שלם מכולם ויהיה האמצע ביניהם לשני הדעות, המקובל יוצה לאמת ולקיים דיעתו כמו שדבריה, ואין ספק כי החלק הראשון קודם במציאת זמן הלימוד בקבלה לחלק השני והשני קודם במעלה מן הראשון, כי היא הכלית בבדיאת אישים מן האדם, המביע אליה הוא אשר יצא שכלו לשרע לבד [...] אבל הראשונים בלם מן המקבילים והנבגים נקראים נביאים לעצמם וישוחחו עם דיעת השם מצד פעולותיה קצת שיתוף בזה השם, הנקראים נביאים מזה הצד הם המרברים בלבם במחשבותיהם הרבות המתחלפות ונשיאים ונחנים בינם לבין עצמם כלבד אחד השם מאיר להם על קצת מהשחיתותם

בקצת עתות המתעבה אחד קמן הם מכירים בעצמם שהם האחד הוא מוחללים אך אין רכוד בא לחם שיכירה הוא שהוא רכוד כי אם אחד, אבל השנים הם כולם נביאים שמתחילין לאור באור הנשים ומשם מתעלים מאד לאור מתוך משא ומתן של מהשחיתותם המורכבות והמחוקות מן השיתוף והמחקרות מתוך ריבוי חכמה אל הייחוד עד שוב רכודם הנסיון דבוק אל רכודי שהוא מעין כל הרכוד והתעלים עוד מרכוד אל רכוד עד שהרכוד האנשי הנסיון בה בעצמו ומכין עצמו לקבל רכודי אלוהי כין מצד ציודו של הרכוד כין מצד הרכוד בעצמו האלה הם הנביאים באמת במשפט ובדעה [...] ועקמת דרך זו של שמות היא עסקה שאין בכל עסקי מהשחיתות האדם עסקה ומעלה ממה היא לבדה משתתפת המהשחית האנושית עם האלהות לפי יכולת האנושית ולפי מה שהאדם מוכצע עליו.¹⁷

הביסוי החשוב לענייננו הוא 'חוק הרכבים': הרבנות קשרה אצל אבולעפיה בראש ובראשונה לתורת והלכות, והרכבים מתוארים בבמה סקופות בדיבוריו כמבולי עיין בעצמיו דוח. הקבלה, וביתיד קבלתו של אבולעפיה, שואפת לניחם שימויים ברכיב השכלי ולדבוקה המהשחית האנושית והאלוהית. כפי שאמסד לחיובות, האידאל הנשגב יותר, שאמסד להשיג באמצעות הקבלה הנבואית, הוא הנבואה ולא הלמידות או ההימנות.

לעומת פעילותם של הרבנים, המקובל מלמד מקובל אחד, שהוא חלימוד, את הנשגב שנושג פודי ביותר בתרבות הרבנית, וגם נשגב שההגות הרבנית ניסתה להצניע, מחות השם המפורש והביטוי:

מכאן אילך אהר אל מה שקדם דרכי צידה האנושית וכבר נכתב בספר היצירה [...] דע כי צידה האנושית הוא הרבד הראשון שהמקובל מלמד למקובל אחד מכין שהוא בעל מדות טובות ידא שמים שנתא בעצ אהב האמת ודרך לשם צנוע נר"ב לב ששל רוח נודד מעבירה שומר מצוה חכם מבין משיכלי אהב הלמוד ודיו משתל לרשת התורה

לשמה. שסח בשטען דער חכמה מפי כל אדם מתגבר אל חכמים אדום
הטעמים המכבדים אהב את אהוביהם המכבד את ידיהם ורשע חסיד עם
החכמים ואפילו בעת העלם ממנו חושק לרשת את השם בשם ידיעת
האל באמצעות חשק לא ספר הגמול שיהיה לו מסנן ולא סמני סחר
עצמו אם לא ידעו אלא ממנו שנתאמה לו מדי המציאות [...] ובקש אחד
כל אלו המדות הטובות ורומיקן ליהוה סכלל אותם השלמים שהוציאו
שכלם מן חכם אל הטעל היתר לרשת באיזה דרך ישיג זה אם על פי רוב
לסוד סקרא או משנה או התלמוד או החכמה או הקבלה, וסאל על זו
סאלה לסקובל שעבר בכל על כולל האפר לו רוב כוח: דע כי כל הלימוד
שקדם לקבלה היה כדי להגיע אל הקבלה כי היא ראשית כל החכמות
ואחריתן¹⁸. האם יקבל החלמיד זה הדבר מרוב או ראוי להתחיל ללמוד
הקבלה למסדו לו רבנים כללים כגון המסידות הנכונות, המדות האחר
כן יודע דרך בירוק האמתית וי¹⁹.

הרב מנחם כהן במאמרו עם הסקובל המוסר את מודות צירופי האמתיות. ההגות
הרבנית עוסקת בבניית חברה ובפעילות רישאולית במסגרת הקהילות והיהות
החלוצית, ואילו הקבלה הנכונות עוסקת בהתפתחות החזונית של החרדי
ובדרכים להפצת הידע המאסר ליחידים להגיע לשלמות החזונית:

דע כי השם המכבד והנחמד הזה לא יתקשר עם לב האיש המוכיח אלא
בשת שהוא מכיר ומבין סודו ותפירו אבל אם הוא סרל וסמא והוא
אסום רעיוני ראות האמתיות אין תועלת לו בכך ואפילו אם יתנו לו
אלף רבבות אלף קבלות כי היקצר הוא שידעת חכם ומבין מדרשו ויכיר
במסע רשע עמוק ויכיר הגולה ער שלא יצטרך אל סלמד מפיך אדם אם
לספר התורה ולספר הנביאים החכמים האל השם האלוהי המושב בו
מהשם ויכיר כחות המציאות וידע מהם מה שאספר לרשת בזה אלוהי
ואנושי האו ילמדו המלמד אדם כמו שאספר לך למעלה. כי ה' ייתן
החכמה מסיר דעת²⁰.

18 אמר שפר (מהרש"א או סוד, ירושלים, תשנ"ג, עמ' 151).

19 ספר חיי הטלול הנב, לעיל חזית 13, עמ' 190-192.

היאיד הרבנים בעוסקים רק בשלבים הראשונים והנמוכים של מרשנות המקרא
מבא את ביטור המוכח באחת מאופייותיו של אברהם אבולעפיה:

הנבים החמישי סלל דרכי הקבלות התורפות לכו. הארבע הנהיבות
הנכונות לפני זו הנהיבה כל האופות ששתחרם בהם, המנהיגים
בשלשה סהם החכמים ברביעית עם חולתם. ואסנם זו החפסית היא
תחלת מדרגות חכמי חקבלת הישראלים לכו והיא שבה נבדלו סכל
ההסן שבעולם והחכמי אסות עולם ומחכמי ישראל הרבנים בעצמם
המתגלגלים הות שלשת הגלגלים הנכונים²¹.

הרבנים עוסקים, לסי ההקשר של הרוק, בשש, סידוש הידע, אך לא במרשנות
אלגורית סילוסופיות, שזוא הטיב הרביעי, ועד סדות בשלושת השלבים הנכונים
יתר, שהם סוגים של מרשנות קבלית. סוב ההנהגה וזוא שהלכה למעשה העולם
הרביעי עוסק בענייני הלכה בלכו.

ביקורת קשה במורה מותא אבולעפיה על העיסוק המי שהיה, לסי עזרתו,
עניין נפרד בין הרבנים. כך למשל הוא סותב:

זה החלק יגלה סדות המתפארים בירישת השמות והפעילות הנפעלות
בעבוד הנכונות או כתיבתם על כחות ההשפעות המתפשטות בין הנצנים
הנחשבים לחכמים בדרגה זו, ונקראים המתפארים על זה כעלי שפות
מבוילי הלבבות ומסוררים חכמי הסתאים, ומבקשים מהתם סיקראם
חכמים רבנים ואדונים הם עבדים נמסים לעבדי עבדיהם של מחבדי
השמות, והם האדונים הנביאים באמת מכל עד²².

וביקורת הירישת נס הרבנים שסילע ידע במצוא מוסרנות עזת לירק והדוקה שריתת
בין רבנים סופיים, סכל והוא סמכות אשכנז, וסן המנהג והלשונות. אולם במחקרם
אחד קישר אבולעפיה בין השימוש בלשון ובין מושג דרב מוסרן מנגנה חזונית ביהות:

20 אמר שפר טיפוסה תורה, בתוך סילוסופית הקבלה המדרית א' ילינק, ליספיה, תרי"ז,
עמ' 15.

21 אמר עקן סות, לעיל חזית 14, עמ' 137.

הפירוש, שמסמטצור נגזרת מהתבוננות באותיות שמחזיקים של שניים מאבות האבות. שאלה מפייגת היא באור מורה הסיפור המקורי על אישים אלה קובע את משמעות התבונה שנידונה במבוא, יותר מן הקטבויות הנמצאות בספר יצירה מצד אחד ודרשת השמות מצד שני. לרשתי המשמעות הבסיסית של התבונה בין אב לבין רב נחוצה לא כל כך מהתבוננות בתפקידי האישים, אלא מההבנה בין הוסיור תושגי לוחות, הבנה שאינה במצא לא במקרא ולא בספר יצירה אלא בספר מורה הנבוכים, ששאל אותה מהמטות היוציות. הגדרה זו השפיעה על תוכנה בין ברית מעור וברית לשון, בין היצור לריבד, בין אב לרב, בין אברהם למשה, בין העולם הזה לעולם הבא, לפי הסדר. והי דוגמה מובהקת לבטית הורכבה בין שחור של נושאים, בר כבר עם נבית אנלוגיות מורכבת ביניהם. לפי תפיסה זו יש לא רק השלמה בין האב לרב אלא גם מתח.

4. הרב במדריך רחמי: החסידות כמאה ה"ח-ה"ט

למרות הביקורת החריפה שנמתחה על הקבלה הנבואית, אישראל הנביא המלמד את התלמיד כיצד להגיע להוויה אקסטימית לא נכלל ומצא את ביטויי בסיסיות אחרים, כמו הקבלה הנבואית, גם החסידות נבאה הייה הנמירה את הוויה המיסטית כאחת התכליות של הוויים הדתיים. אחד המפייגים לעניין זה הוא הדין שגורם בשלחי המאה הווייה בחיבור הסידי – ספרי של ר' ארנן בן מרדכי באסמא:

ענין הנבואה דמה א"א (אראספר) על פי חרוב שיתבאר האדם פתאום בלי הכנה וקרישה אך ע"י שמקדש עצמו האדם הוציח להבין עצמו לנבואה בקדושה וטהרה ונתבהדרדות²² ופרישור גרול מתענג עתיו והעולם הותן ומשמש בשימוש הנכונים את רבו הנביא, התחלמירט החליכי בדרך הנבואה נקראים בני הנביאים, וכשמתבין רבו הנביא סכבר תלמיד זה ראוי הוא לנבואה, איי פוטרי לו רבו ענין הוכרת שמות הקודש, שהם המפתחות לשיטרים עליזים כדכ' הרב בס' היצנה סי' אף

ולפיכך צריך שהשחור להכיר מה שבא בענין סודי²³ ברית מילה וסוד ברית לשון שהם שני עיניים. ברית מילה תורה על היצור²⁴ שהיה לפי תולדותו על הצדק למל על כל פנים. וכן ברית לשון רבו להיתור עול הצדק למל גם כן, לסיכך היה שתי בדיחות אלו כולל אברהם ומשה. האב המוליד הגוף הוא אברהם מהאביר, הרב המוליד הרוח הוא משה הוא השם²⁵. על כן היה אברהם אבינו ומשה רבינו ושניהם עמודי העולמים, וכן האבד מביאנו לעולם הזה²⁶ והלשון מביאנו לחיי העולם הבא²⁷.

מתברר כי לשיטתו של אבולעפית, יש תורן מתנה למרשעים הקשורים ללשון על פני אלה העניקים במילה. זו התוצאה, כמו יחסי המין, מבטיחה רק את העולם הזה, ומשם כך – גורם המוקבל – אותיות אברהם עולות לתוצאה מהאב, לעומת משה, ששאיותו שמו הזה להשם. יש לציין את האותו הלשוני המובהק של

22 דוגמה נוספת למילך שפני מבוא אקסטימית או האדם כמו הקודש למטרה של פחות. יש לציין כי בסדר מקבילים אחרים מודעים את הדין בסיסי המעשה של הברית, אבלעפית, לרשתי, טעניין שבעה מכללי למשמעות הברית כמו גם של אישור החיות, דרית בעבולה היי רחמי מפי.

23 היין מבוא על רשתי שיר הברית ושל התבונה בין יצור לריבד, הנבאים במסר יצירה.

24 על מרחק לשוני זה ראו גם Moshe Idel, *Enchanted Chain: Techniques and* *Idols in Jewish Mysticism*, Los Angeles, Cherub Press, 2005, pp. 87-88. בדיוקם כדור של אבלעפית, שהשפט מרחיקו של ר' יוסף ביקסלר, תלמידו של אבלעפית.

25 סודי כי אבלעפית מתייך את הלשון על פני האדם. המבונה בין מקום זהו ללשון הבא מתייחה גם בסיסים אחרים מרחיקו שונה של פניולות שונות, כמו קיום המטות התפאיות את המכר בעולם הזה, תולד ידית שפיון פתאום את המה לעולם הבא. ראו בפירושו למורה הנבוכים, ספר פתח תורה (מסודות א' סוד, ירושלים, תשס"ב עמ' ס"א).

26 ארנן עין גות, לעיל הערה 16, עמ' 285. והתבונה בין אברהם למשה כולל מהמבונה בין שני מה הבריות נבאה כבר באור הידידים הראשונים של המקבל הנבואי. ראו ספר ספחה הדינה, ירושלים: ארנן עין גות, תשס"ב. עמ' י"ד-י"ז. ראו גם Elliot Wolfson, *Language, Eros, Being*, New York: Fordham University Press, 2005, pp. 139-140, *idem*, *Venturing Beyond Law and Morality in Kabbalistic Mysticism*, New York: Oxford University Press, 2006, pp. 66-67.

רושין ח"ל³⁴ פגעה מרכבה הוא ע"י חזרות שמות של קרישה משמטין כבחר וצויפין איך מפרשות ומלאכים במעמד איך חיבל למנים כעין הסוכין ברוח הקודש³⁵. הנבואה היא כמין בוק שנראה שנפתחו השמים בן הוא הנבואה אשר ע"כ בא' בה (יחזקאל א, ב) נפתחו השמים ואראה פראות אלוהים והוא כרמין הכך אור אלוהי הופיע על הנביא אשר וזה לזה ע"י שהיה קורטו ובעטת הנבואה יש להנביא השנה גדולה הולך להשגת השי"י³⁶.

מונחא זו מלמדת על המשכן בין החסידים של פגמות מנאחמיות מוקדמות יותר ער שליו המא היות, לשוני תפיסה פעילה ביותר, המציגה את קיומה של דרך מיסיתית סימולית שבמסגרתה מלמד הנביא, המתאר במפורש ברב, את מי ישואף לנבואה, כיצד להגיע לחזיון נבואתי. ר' אהרן מאפאט מתאר דרך מופתית למד: חיברות, התבודדות, שטטטענע נראה פרישה מן החברה, סגפנות, שימוש של רב שהוא גם נביא כוצר יותר, קבלתם של השמות הקדושים, שהזכרתם מביאה את החניך לידי הוהיה שבמרכבה פראות אור שפתאים את יירות האור האלוהי אל הנביא, ולבסוף השגת, המחבר החסידי נוקק במפורש למונח 'דרך הנבואה' ואני מניח כי הוא התכוון לרעיונות פנימיים מוטללים שבניקח של חזרות שמות שמקורה בקבלה הנביאית של אברהם אבולעפיה. הרגש שיש המחבר על 'ההכנה', השימוש במונח 'כני הנביאים' להתייחסות למישור 'דרך הנבואה' מלמדים שלמרות התנגדותו של הכעשים לשאיפה הפעמידה את הנבואה במרכז החזיון הדתי, ייתכן שאידאל זה עדיין נשאר בתוקפו בחוגים החסידיים מסיימים, קשה להסיק מדברי ר' אהרן כהן מאפאט אם הוא מתאר תופעה קיימת או שמדובר בבייבי לאפשרות דתית ולשאיפה מופשטת. אמנם החסידי מרכז

34. יחד לשון של ר' האי נאמן, מביאנו על מפת תענית. ראו ר' נתן בן יודל מדינא, ספר טוק חסידים (מנהיגות חז' קאמניץ, א' עמ' 14).

35. יחד לשון קריאה לרבי ר' האי נאמן, מביאנו את רבי פראות חסידות פרישה מסימוליות. ראו משה אידל, קבלה: היבטים חסידיים, ירושלים: סתק, 1993, עמ' 186-187.

36. אור הנבואה לביישים מן, ע"א-צ"ב (תולדות חז"ל), ראו משה אידל, החסידות בין אקספוזיציה, עמ' י"ח (מנהיגות), ירושלים, חל אביב: סתק, ה'תשנ"א, עמ' 111-112. על יחידת השגת של נביאים חסידים ראו גם מדינת חסידית על ידו ר' נסים מדינת מדינת, שיש להניח שהופיע על החסידות פראיחית.

בלשון הוהיה: 'הרצנה להבין', 'החלמדים החלכיים', 'וכשמבין רבו', 'שומר לב', אך בלי תיפוסין נוספים איני רוצה לקבוע אם בשליו המא הדין במחנה החסידי אכן היה דוג שיעקב נבואה נראשו עמד נביא שכתה בשם 'רב', עם זאת אחר מבני דוד של ר' אהרן כהן מאפאט מתאר את העדיקים כמי שתולכים 'בדרך הנביאים' ורואה בהכנה החסידית דפוס פעולה שהוא מייחס לנביאים³⁷.

5. חזיקה בין רב לתלמיד

אפשר לחזר את פעולותיו של רב בהקשר לבקיאיותו במסורת היהודית ופירושם ללא קשר ליחס כלשהו לתלמידים. הרב לא מוגדר בהכרח בתחומים פנימיים לתודעת אולם כמי שאינו לעיל במקרה של הרמב"ן וחזקוני מנוע למסירתם של סטרי התורה, המפע הויסיד בין רב לתלמיד היה חלק לא רק מפעולתו הרבני אלא גם מהחזיון הקבילית של העברה ידע בעל פה. במובאות שהבאנו הייתה עלייתו של הרב על פני תלמידו בדרך ולא היה נשיון להרחיב את הדיון בעניין שנחשב כרוך מאליו. אולם הקשרים בין מורה לתלמיד מניחים מפעם חזיקת ביניהם. הרי הרב הוא רב של תלמיד ונח תלמיד הוא תלמידו של הרב, ושתדוד שכן נוצר הצידוק, חזיונו ויקה ישידה ביניהם. נראה זה תפס מקום חשוב בהגותו של האריאל ר' יחזקאל (יוהא) מפראג, שדעתו לא נח משנה חינוכית משלו.

ועוד יותר בזה, כי הרב שלומד ושמלמד תורה לתלמיד יש לרב צידוק אל התלמיד התלמיד אל הרב, כי נקרא רב אליו זה נקרא תלמידו, ער כי יש להם צידוק ביחד, ודבר זה בכל רב ותלמיד בעולם אף אם לא יהיה מיוחד אליו, על כל פנים הרב והתלמיד יש להם צידוק כמה שזה תלמד זה מקבל. ולכן לא אמר משה קבל תורה מפי הקב"ה, כי זה היה משפט שיש כאן צידוק הרב התלמיד ביחד ואין זה כבוד בלפי מעלה, ולכן לא אמר משה קבל תורה מפי הקב"ה. אע"פ שבתורה כתוב 'ייתן אל משה שני לוחות העדות, וידבר יי אל משה לאמור' (שמות לא, יח) רב זה בא על ענין מיוחד שהיה אליו רב מיוחד, ואין זה צידוק תלמיד

37. כדעתו לרבי ר' קלישניק קלמן אקסלטיין בספר פאר ופושע שדוהתי בספר, לקול הדבר

ההנהגה היא שמשחו במתחתיו או במבטו ולא רק מיריעותיו של המורה עובר לתלמיד בתהליך הלימוד. דיון מעניין העוסק בהעברת הכוח מרוב לתלמיד נמצא במסר נוצרי חסד של ר' יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרן מקוסטנא, הפרעל באמצע המאה ה־18:

‘כבוד חכמים ונהל’ (משלי ג, לה): שבעת שמבטע עצמו והתלמיד לה, כלבנה לשמש בבשר גופו או יתרסקו רחמא ברחמא, באבה עזה, ייאלץ מן המורה אשר עליו (במבטו, אה, כה) וזהו על התלמיד זה הוא עקב עין רב תלמיד שהוא ענין עצם ועוד וכן קבלנו מהרמב”ם קודם להר”י וספ”א אבן מינאש רבי שכעת ספרותו של ר”י אבן מינאש היה והמב”ם בן חמש שנים וקרא אותו וספ”א יד עליו נחה רוחו של הקדוש עליו, ועל ידי זה זכה להשגה עצומה ונדאח ובה נעשה לו רבו מובהק שלר רוב חכמתו ממנו.³⁴

מקבילת מעניינת לרמב”ם אלה נמצאת בחיבור אחר של הרב מקוסטנא, בתיאור של הקשר בינו ובין רוחו, ר’ צבי הירש איינשטיין מיריעותיו, מקובל חסיד בעל שיטת קטנה, שהיה למורה העיקרי של ר’ יצחק אייזיק. בפירושו על מסר הוורד אנו קוראים:

בי צדיק [...] משפיע עליהם המורה עצומה בנפשו ללמד תורה לשטה באור חיות ודביקות להתחלל בנפשו אור עליון כמו שראינו אצל רבנותו מהר”י מלובלין ואצל מורו הור”י וס”א השפיע עלי כל בן אור שלא יתלתי קמור והתגורכתי לבוא לענין שיקה ממני וזה עיקר התקשרות תלמיד עם הרב באהבה עזה רחמא ברחמא וביטוי וזהו המצויין רבקות והדוקה, כדי להשפיע עליו מאורו הרב וזהו רבי מובהק בראייתו בספרים” שרוב ר”י מנאש האירי אורו על הרמב”ם בנשיקת, ואמר

אל תרוב, רק אם היה אומר משה קבל תורה מן הקב”ה, שזה ר”ל כל התורה, ולסייך אמר: ‘משה קבל תורה מסיני’ (אבות א, א) כי לקבלת תורה מסיני בודאי יש למשה צידוק מיוחד, והיינו לקבל התורה מסיני זהו תאליהם ומשה נקרא ר”ב ‘איש אלהים’, לכך ראוי שתבא התורה מר סיני אל משה [...] ויש צידוק אל משה שעל ידי הר סיני בא למשה התורה מן הגב”ה, ואם אומר קבל תורה בסיני לא היה מורה ריך על המקום שיש היה מקבל התורה, ולא היה מורה על שורה הר סיני שבה שונתן ממנו התורה למשה, כמו כל רב שהוא סבה שמקבל התלמיד התורה, עבסיו שאמר מסיני היה הר סיני סבה לחיות התורה, כי תהי זהו הר האלהים כמו משה איש האלהים, והיה מתירום וזהו למשה שתבא ממנו התורה.³⁵

זהו המונח שונה לגמרי ממה שראינו אצל הרמב”ם. שם הדק המפורד בין הרב המוסר לתלמיד המקבל הוא עקדנות בלבד יותר. על ידי הבטחת והשגה בין האל במגלה המרנסצנטי והעביר את התורה בלי להגיע לידי זיקה ישירה עם משה, יוצר המת”ל קשר ישיר יותר בין הרב לתלמיד בתהליך ההוראה. מנג כוח של זיקה בולט במקום אחר אצל המהר”ל:

בס”ק דהבנה (כו, ע”ב) אמר רבה מר די חנה אמר רבי יוחנן מאי רבתיב ‘כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה’ צבאות’ (מלאכי ב, ו) הוא אם הרב רועה למלאך ה’ צבאות יבקשו תורה מפיהו אם לאו אל יבקשו תורה מפיהו עד כאן [...] התלמיד הרב יש להם חסד וצדוק ביות ביחוד, ואין לך חסד כמו תלמיד ורבה, ואם ילמד ואם תלמיד ילמד מתלמיד חכם שאינו הוגן תורה מתלמיד חכם שאינו הוגן, יהיה לו חסד וצדוק אל רשע, ורבה זה מרה פחתה שרדי אמר ‘אל תתחבר לרשע’ (אבות א, ט).³⁶

34 ר יצחק אייזיק לוי מקוסטנא, נוצר חסד, ירושלים: השוק, עמ קכז; אידל, לציל והערה 30.

35 עמ’ 437.

36 לא נמצאת זכר לשיטת הנהגה בספרים.

37 המהר”ל, ספר דרך חיים א, א ישיאל; הרמב”ם, עמ’ 17.

38 המהר”ל, ספר נתיבות שלום א, נתיב התורה ה (מהר”ל חיים מרדכי, חל אלה, השוק, עמ’ 178).

הרמב"ם שהוא רבו המובהק, שעל ידי חופשת דתו זכה לכל התכנסות והמדרג.²⁴

מתברר כי התואר של יחסי ר' יוסף אבן מינאש והרמב"ם ברב ותלמיד שימש פרידגמט ברי לתואר, ואולי גם לחבין, את יחסו של הרב מקומראנא עצמו אל דתו ומורו. מרחק לראות כיצד האישיות והמסמלת את התרבות הרבנית הרציונליסטית תוארה כמי שקיבלת את חידע הרבני שלה בהעברה בעלת אופי על-טבעי. למחבר והחסיד, המסמלת והלכתית של אבן מינאש לא הייתה ממשקת, והיא מתוארת בדרך המזכירה צורך חסידי המעביר מהכריזמה שלו לממשיכו.

רומה כי הטענה שאבן יש העברה של כוח מסוים בין רב ותלמיד לפני הרב מקומראנא, בפי שדוה טוען שאפשר למצוא בספרים, מהבירות מרבנים המצאנים בתיבוד חסידי גורן, הוא ספר מאוד רשמי לר' קלונימוס קלמן הלוי אשכנזיין מקרקוב: "שיכר זה משהחלט מפי ספרים ופני סופרים שיש בידי הצדיקים, שהלכיים בדרך הנביאים למעשה ברבות מעלמות העליונים לפי שרצויהם".²⁵ מעניין לציין כי למרות התייחסות של המעבירה והחסידית לעילית בעלת תודעה עצמית של קרבה גדולה ביותר לאל או אף חזרות אמונה שהיא נרביקת עמו, היא בכל זאת קרובה הרבה יותר להאמן מכל עילית יחידת אחרת לפניו.

6. מ'רביים' לצדיקים: מהבעש"ט לרבי יצחק מקומראנא

ר' יצחק אייזיק יחיאל יודעה ספרין מקומראנא, מחבר חסידים חשוב בעל השכלה רבנית וקבלית מקיפה ומעמיקה, מביא את חסיפוד הבא על אחרות הבעש"ט כחלק מהיאור מצב כולל המסקי יחסי את מהותית האמנה הדיים מאת תקופת הבעש"ט:

עיקר השמירה כמה עילין ותחתן יסוד של האדם והמה העילין שהוא במערכת השפירות, המושפע על ידי מה שהיה התחתן עשה. ולא כמו שנתפשט מנהג הרצ שכלל פינה וכלל עיד רעור ישי רבי ומי שהוא מכת

של רבי זה מנהג סדר ופועל פיו בלי חק ברבי שבועי אחרת. שמשני ספור וחסי [ר' אברהם מוריכ' מסינטינשוב] שהיה תלמיד מובהק מרבינו המובהק הקדוש הצדיק מוהר"ד יחיאל מיכל מולאטשוב: שפעם אחד נסע מן אלפי אור שבועי הימים רבינו ישראל בעש"ט על הדרך והלך אל היער לתתפלל מנחה. וראו התלמידים שפכה ראשו מאור באילן וצוץ וזוכה צעקות משונות ונכית דבת. והמה ראו כן תמרה ושאלו: מה קדוש מה זה ועל מה זה? החשיב שפכת ברוח קדשו על רוחות שיהיו פמוכים למסית וראת שיהיה רביים 'כאדבת לרוב' (שופטים ו, ה) הם הם יעבדו את הגאולה... בכללותו, ומשום כי טרם פירד לבכות ושנאת הינם האיננו מלמד להאמין ואלה שפירם למשמעו לטשמשו מרות מוכת ירשוות דרבי: עבדות ובזמנן החילת לרבי כרה נבו איזה צדיק? או נוהל תרדו או אפילו על שום בר ישראל המוחק כמדות הם מלמדים בהיפך לעשות חובא ואיטלולא מכל מי שאינו נוסע לרבי שלו זה טרם פירד לבכות ושנאת חנם הארבות הגלות. ומאחר צדיק לרקדק ברוח חרע הזה מעניין התרבות בצדיקים".

לא הצלחתי למצוא לחובנו של חסיפוד הזה על הבעש"ט מקבילה בלשדו. אמנם הפילתי כיצד הוא מוסים ידוע, אך חזיקה בין פעולת הרבנים וכן עיכוב הגאולה איננה ידועה לי ממקור אחר. נשאלת השאלה אם היהודי המובא בשם הבעש"ט אכן משקי את המציאות והדיסקורית של אמצע המאה הדיים, או אם כל והיאוד איננו אלא סיפור מאוחר בבעית שלא הייתה קיימת בזמנו של מייסד החסידות. הקרסי בתשובה לשאלה זו נקמן בהיפוך ציין בדרך של סיום המעשה הקשור לבעש"ט עצמו או להמרה בין המעשה שפועל לרבי מקומראנא בידי חסידו ובין רבינו שלו עצמו. לרעוני, אם אנו מניחים שהרביים שהבעש"ט אמר מתחילים בחיבה 'החשיב' תגמרים בחיבה 'הגאולה' הם המפר הסקוד, אילו מה שנאמר אחר כך דוא ידוע על תופעת שדווחה בזמנו של הרבני מקומראנא, אפשר שהסיפור תואר מציאות

38 בלי ספק לפנינו משקן סילים על החדש רב והאמנות רב הארבו.

39 מבקשת השאלה אם לפנינו שימוש במנהג חזק במנהג מבי או חסידים במסגרת מנהגות לרבי הבעש"ט.

40 ר' יצחק אייזיק ספרין מקומראנא, וסל הברכה, ה, קלי צ"ג-צ"ד (לפניה, השכ"ה).

ההסכמים הקשורים לזמנו של הכעשׂים: יריבי הרכנים בעיירות הקטנות שבוברג שדולתיה היה עשוי להחשב אצל תבעשׂים ליציית יריבי רשות שישקע על קבלת דעה יחידה. אין ספק כי נוסף על משחק המילים רב/בוב/ארכה יש כאן גם רמז דק לשליל לרוב, המאשין את מצב התחרות בין המכירים הקטנים והדכים.

פירוש זה תואם את רבדי הכעשׂים ועל נבדו ר' טסה היים אפרים ממודילקוב בנציג גללות ואכולת, שמתם עולה בעצמה רבת האלמנה ולחירות ולריבית בין המכרים: לא יאכל וכו' בני האדם:

חי בזה להפיק בדיעת חרפת האין הוא מעלה כל חרשים לשדרם
להאמנה יושב ושרשם חרשים הוא ענין עמוק כי הכל הוא לבוש
השכינה כביכול ונימוצות קדושות אמר ירדו מטה וברשת הוא מעלה
אנשים לשדרם, הוא שאמר הכותב "אל תבטו וכו'" (תקרא יא, ד) פירוש
אל מדרשכם היינו מדרש לא תפירושו עצמכם מן האל כי אם ח"ו תפירושו
דגש אחד מרביעות המקום בדרך הוא אדי יושב לאלילים כמו שאמר
אמר (הבשע"ט) וזללה"ה על שרשם ותבחרם אלהים אחרים דברים
יא, טז) בגיל, יש בזה דגש להבין גלות השכינה כביכול ודמנא ליצול,
ונאולה גאולה קולטת תהיה לחרם כי על ידי חרשת הוא הנאולה מלים
אחד לשם דבריו תופשכל יכו."

גם במקום אתר אפשר למצוא יקת בין גלות ובין פירוד ברחת הדברים שביטט
ר' אפרים טפחילצקוב, ר' יעקב יוסף טפחילנאזא כותב בשט מורד ובעצמ'ט:

ובמס' שכאדם פרטי הנשפט השוחד בדיעבד הוא הסודית כל האברים על זמן שהם באיבוד אחד ישיה' מש' כל איבריו עמ' הרעת כמו שמענו ממרד ביאר ספק כל איש המבא ידך לעשות בביתך עשה' (וקהל ט, ט) תשישם המעלה ששועה בכל איבריו עמ' הרעת ובהו יש התפספות הרעת כל איבריו. כך במללות העולם יש הרעת כמו שר הרשת, וטאר אנשים שיבדו בשום באיבוד אי שם נטרו כלום דור רעת.

והוא סוד תחיית המתים ומשיח, משיח'ם (מה שאין בן) הווי"ש, בשיש
 פירוד ביניהם נפרחו פנויות ומהדרת, ואם הוא מיבת המלות מצרים
 ומרגע סוד העתיד אחרי העתיד, ובהו הבין בשיש 'כל המבוא ת"ח כ'
 (מנחמיון גט, ע"כ), אכן טרעו הדבר, שהלשינו על משה ונפרדו מחדש,
 וכן סיבת המלות [...] דרשתיו ירבו פי אדם כ', וזהו הדרך שבה מצוין
 שזכרנו את משה המובאית מפורו העצום⁴⁰.

מן התחבורה בין האגפים ובין עצמם וכן התקשרות בינם לבין האל הנשפך לסיבת הנאולה, כפי שהסידור ביניהם הוא סיבת הגלות. כאן ממלא הצורך את מקומו של הרב כמנהיג את הדת לאחיות. ללמדנו כי הדברים שהביא הרב קוקמנא בשם הכנענים מרמזים עיקרון מסוים בהגותו של מייסד החסידות גם אם ערש הפעשה הממוסד עליו אינם יורשים ממקום אחר. במילים אחרות, התרבות החב"דית שהייתה מבוססת על ריבוי רעיון שעשויה להסתייג על פי המסורת, הריב, נחשבת כאן למצב המוסד פורד שנתנה את כוונת האבולה. התחלת בין אישים נחמדת לאיבוד המסורת שהריב מקומנא מבקש לייחס לפעילות הרבנים – חינך האדם למידות טובות. זו מוחמדת כאשר מעמורו האישי של כל רב בידת בידת הוסך למאולה המפורסד בין חסידיו של רב זה או אחר. במילים אחרות, תפקידו של הרב כמנהיג ניוון בשל העודך או הנסיית להוך את מעמורו כממבדת מקומית. מצב זה, אשר היה נרמז בוסמך בשם הרבנים, נמשך ואף התרחף כמאה השנים שלאחר מותו ב1760, עד צמיחתה של החסידות כהגותה המדנית שנסמכה תחילה הרבה במינים קטנים, שממך הלוך שלום שזה הוא אינו רבנים במונח הקלול של המונח אלא שדקים. המדינות הרבות ביניהם נמצאו הר בידך שבו ר' יצחק אייזיק מקומנא נמנח את מה שאני מייחך ביחיי שלו עצמו. הנסיית לרב זה או אחר ששפחה דבריו הרבי מקשרנא הואמח את הנסיית למייחך החסידות שהייתה לחוספה נפוצה כעשורים הראשונים של המאה ה-19. מכל מקום, ר' יצחק אייזיק מחידר משני מצב של אבוב לרב אשר עשוי לגרום פירוד מאגפים אחרים.⁴⁰ ללמדנו שעלייתה של מנהיגותו כמאוסות, שסעמירה של התורה האישיה של סברה לאלולים כמבדלת לממדת, שסעמית כהנינים

אובייקטיביים, נתפסה כמפורדת את המציאה זאת העם. ההסדרות, שיעד האהבה של כלל ישראל היה נר לרגליה, ביקרה בנפח זו שהיא עצמה מיתחה, והביקורת התורפה ביותר השתחרר כמכיוו של תרבי מקומות.

7. הרב רומה למלאך בחסידות

ההנחיה הנפוצה של הפעילות הרבנית היא שמחבר בפועל אוטומטית, וחי אינה מושפעת משיקולים מעבר לכללי השקלא ומראי ההלכתיים הרגילים וממובלע מהנסיבות התבוניות-מכלוליות המשתנות. עם הישגת היקף בין מושג הרב ובין הוראת הדרך לחיותיות ודחיות הישגות כחלק מהבנת פעילותו, שנצחה בייחוד בימי הביניים, והפך הדין כנראה טיב חיותיותו הפנימית של הרב, ולפחות בקיאותו בתחומ זה או אחר, לחשוב. הרב ברוד, בני שראיני לעיל כקבלה הנבואית ובחסידות, וברצונו להתמקד בתפיסותיו של שלושה מחברים חסידיים חשובים כדי להדגיש התפתחות זו. נתחיל בהעש"ש עצמו. גבדו, ר' משה חיים אפרים מסדילקוב פוסק את הסקנה שלהלן הקשור לשבו המפורסם:

צריך לחבין רבדי רש"י ולא אם הישגות יעמב על ידו כדאי לא יתן לו בח שיכול לעמוד, יש לומר בזה מה שרבי ה' בירמיהו מרוב חסידו בדרך רמז על פי ששפטינו מן ארץ וולנה"ו וטבו העש"ש שפעם אחר בא אליו איש אחד וביקש מאתו שיאמר לו תורה, והשיב לו מה המסקנ' כי שפתי בוקי יספרו רשע תורה יבקשו מפיו כי מלאך ה' צבאות הוא ע"כ. (מלאכי ב, ו) ודרשו חז"ל: "אם רבי רומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיו ואם לאו לאו" ומה צד קטן י, (ע"א) עד כאן. והקשה איך יסאמר רב בזה ברוד שיהיה רומה למלאך ה' צבאות, גם צריך לחבין תיבת יבקשו מפיו כי היה נכון לומר ישמעו מפיו. ואמר הוא ד"ל [העש"ש] שכן הוא המידע: אם הרב רומה למלאך ה' צבאות, היינו כמו מלאך העש"ש חסיד במדינה אחת, כך הוא עומד חסיד במדינות

אחת, והנה יש בחיות קטנות וחסידות גדולות והוא שאמר אם הרב רומה למלאך, היינו שיש לו בחינת עומד כמו מלאך, אך על פי שזה אי אפשר לעמוד חסיד על מדינה אחת כי נשלל לעצמים אל הקטנות, מכל מקום גם קטנות שלו הוא גדולות גם כן לאדם אחד, רק נגר בחינת גדולות שלו הוא קטנות ולבחינת זו נקרא עומד היינו שאינו נוטל לשמלות ולקטנות מאוד, רק נחשב לקטנות נגר בחינת הגדלות שלו כל אחד לפי בחינתו, אז יתורה יבקשו מפיו יבקשו ריקא היינו שמורה לשאול ולבקש מפיו שיאמר תורה כי אינו צריך לחשוב שמה הוא בשת בבחינת קטנות ואינו יכול בשת לומר תורה כי כדאי לא נטל לבחינת קטנות כזה, שלה הוא בחינת עומד רק הקטנות הוא לפי בחינתו ומדינה שלו עד כאן [נסים רבדי העש"ש]. זה יש לומר חסיד בפסק אם את הרב רומה היה נגר ויכלת עומד, היינו שנוטל לחיות במדינת עומד, כמו מלאך ה' צבאות, יבקשו כל ישראל תורה מפיו.⁴⁴

לדעת העש"ש, המלאך מצוין בחקשד זה סוג של ישות המטרת במדינה פשוטה. העמידה משמעה יציבות, והוא זו יציבות במצב הפסיכולוגי של גדלות או של קטנות. גם אם הרב נמצא במצב יציב של קטנות - אך לא בגדילה מרביתו כאל ממש - פעלתו עולה על הארשים האחרים, גם אם אלו נמצאים במצב המלות שלהם, ופשוט כך הוא עשוי להיות לרוב, לפי פרשנות זו לרבי הנבחר, היציבות הנפסית ולא הפגש של התרוממות רוח היא הקובעת לגיני הוראת תורה. מכל מקום, קנה המידה של קבלת תורה מפי הרב אינו ידיעותי, אלא סוג של שיוקל חתלי מפורסם והלחיאניים של גדלות וקטנות. הרב מוצא כאן בני שמונתבק בידי אחרים לומר תורה, וכידוע היה מנהג חסיד מפורסם לחדש בענייני חסידות כבעזרה שלישית. יש לגיין גם כי שאלת העש"ש בין מצבי גדלות לקטנות עניינה את העש"ש במיוחד, והיא תאורה כחלק מחי הוראת שלו.

אולם מירוש אתר נמצא אצל האישיות ששימרה את הוראות העש"ש יותר מכל אדם אחר, הוא ר' יעקב יוסף חתן מפולנאה. מחבר זה מרגיש נושא אתר

44 שפר רמל פונה אפרים, לעיל חז"ל, ע"פ ע"פ-ק. ראי גם המבאה בשם העש"ש אצל ר' יוסף מקשיבא, טעם חסיד, לעיל הערה 34, עמ' 1.

44 ראי גם לעיל את הדין של המה"ל בהנחה זו של חז"ל.

45 מלאך הוא בניו לרב כמדת הרבנית, בשל שיהיה המהות לרבות את האל בחסידות ההתעלות, שהוא תהליך נפשי, נחשבת ע"ד חסיד.

לגפר מרבו - ענין ההעלאת, והיינו המסיבה שדרכי מושך את הוולטיר כלפי מעלה, אל האל או אל מדרגה מלאך או אל הרוחני;

וכה יזכר אלה מפני בני ישראל וכו', ורעד מ'ש בזהר לך לך נחזיר
א, מ' צ"א) ויסע אברהם הלך ונפשו הנבנה, וסליק דרגא כתי דרגא
ע' וסליק לדרגא רוחם וולקא ראבהם וכו', ח"ש 'אלה מפני בני
ישראל שנפער (במדרש לך, א) במסיבה א' מדרגה התחנה אל מדרגה
עליונה, והיינו אשר יצאו מארץ מצרים, מארצות חומר בשפי עה"ץ
[ועלם הוה] ונקרא ארץ מצרים, שנתפסו מהנשפיות השפה למדינות
מלאכים רוחניים, ח"ש 'לצבאותם', וכל זה ע"י אמצעות משה אהרן,
שאותו בידם להעלותן מהנשפי לרוחני, משה כאמור יציאנו בה'
ובמשה עמדו (שמות יז, לא) ובג'ל, ובאהרן, שאמרנו במשנה ראבות
היו מנהליםיו של אהרן אהוב שלום ודוד שלום וכו' אהוב את הברית
וסקרים לתורה' (א, יב), ובג'ל לתורה עצמו, להושיי שנקרא תורה. ח"ש
'שפתי בך יסמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאות הוא' (מלאכי ב, ה)
להעלות האדם מהנשפי לרוחני, שיהיה מלאך ה' צבאות ב"כ (גם כן, כמו
הרב. ח"ש חז"ל אם הרב דופה למלאך ה' וכו', והיינו כאמור."

היינו בין האל לתורה, תורה בספרות הקבלה לרוחניות, מאפשר את החלטה
הבקיאות הרבנית בעניני תורה בויקה האינטימית אל האל, למנינו מקרה של
הידמות הרב למלאך, ובמצב זה סגולה הרב - שהוא הצדיק המסרי - לעדם
לחיות לרוחניות אליו, ולשם כך הוא מעלה אותו לדרגה מלאך, אם כי אין ספק
שדרכי הנקרים התעלות זו מתרחשת במהלך קיום המצוות, או פעילות נפשית
המבונה בשם 'עבודה בגשמי', במקרים רבים סודה של פעילויות נפשיות
רוגשיות הפכו לחשובות מאוד בעולמם של חסידות. מכל מקום, אנחנו זורח
ההתרחקות החשובה היא רישואלית, אך היא מאפשרת לרב, ולמי שהרב מבקש
להעלות, עולמות עליונים, ומבחינה זו מדרגה בהפניות תורה לעומת הרציל
בספרות הרבנית. בראי לשים לב להיפסות הראואליות של חומר מול רוח, בדומה

על הרב) ממלמד למורה דרך לחיות מיטמית

למה שפנינו בקבלה הרבנית, רמזין שזוא תרצאה של השפעה של מקדחת
משתתפים סטטיקנים את ההנהגה הפילוסופית היוותית.

ההבנה שהאידיאל החסידי של הרב בצדיק, באישיות בעלת גמיות מנאמסית,
החליש את הפיכות המטרות ניכרת ישא אצל נינו של הבנש"ס, ר' נתנן מפרסלב:
'הנהג' 'אם הרב דופה למלאך ה' צבאות' וכו', צדיק שיהא צדיק ולמד, מלאך,
זה בוינות למד, בוינות מ'ס'...'] צבאות, 'איה הוא בעבא דילוד' (תענה בן,
צ"א), בוינות צדיק."

ללמדנו שרמזין הרב מראשיתה בעת העתיקה ועד הדרות האחרונים
הוא אסמקליות שמשתקפים בה שינויים עמוקים שהתרחבו והתגברו והתרחבו
עברו, והם העשירו את המושבה היהודית וגם את האידאליים הרוחניים שכן רצו
למסח. העובדה שהמטרות וההנהגות המסיבה להשתמש במנהג רב כדי לציין את
המסכת הרוחנית החשובה ביותר במהלך הדרות, גם כאשר הוא עבר והתחזק
וכות כל כך, מלמדת על מרוביותו של המספר הרבני ושל אחרת החיים החלסני,
שהמיריד את העולם היהודי והבטריטקראי בעצמה ובה כל כך. גם בחסידות,
שם עלה לא רק מבנה סמכותי חדש, בריחופ, וגם התגבש כינוי לרמות מרכזית
בקהילות החסידיות, כוונתו לכינוי צדיק, צדיק נשאר הכינוי רב חשוב למד, על
אף הביקורת שהפיקו כמה ממדרי המסידות נגד המספר הרבני, כפי שראינו גם
לעיל.

עם היחלשות מעמדה של ההלכה לאחר המפגש של יהודים מסוימים עם
המודרנה, חוססו כמה מהרבנים ללימודיהם חינוך אינטימיטאי וציוני לרב את
התואר וקסוד.

48 חבונה למלאך מסודר. יש להוסיף כי אבי מ' של ר' נתנן, הבנש"ס, ראה עצמו קשור
למלאך ה'.

49 ספר ליקוטי מוהר"ן, מהדורת קמא לא.